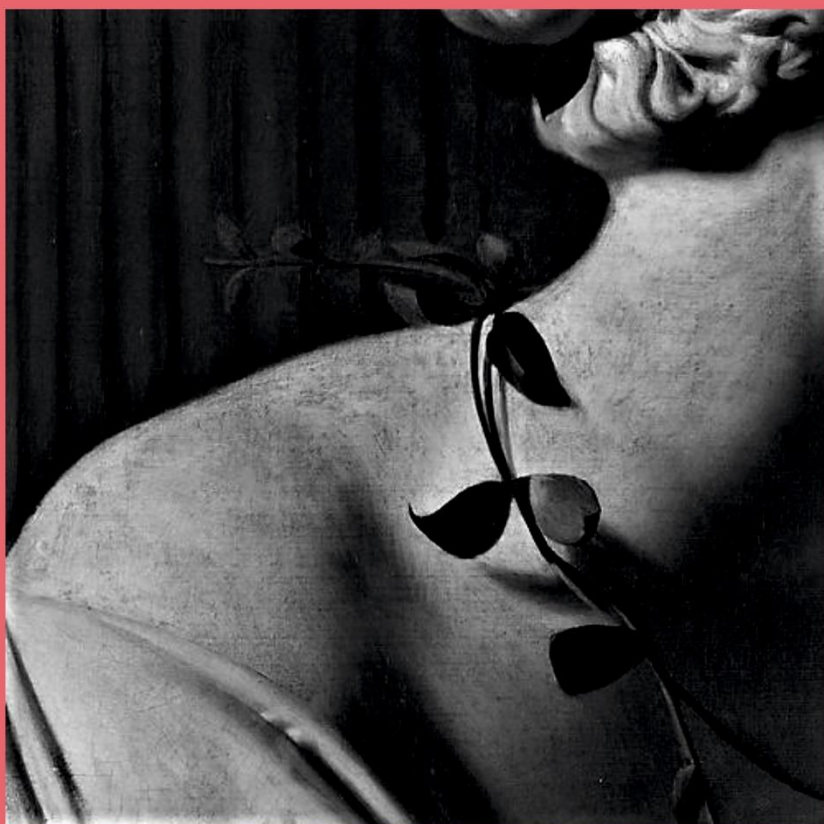

Eseistyka Naukowa

Oknem Meduzy: Niema podróż przez kulturę

Gaja Staroń
(filologia angielska)

Choć imię Meduzy przywołuje utrwalony przez tzw. popkulturę obraz pełen potworności, nieliczni tylko wykazują dbałość o jego genezę. Niegdyś niesamowicie piękna kapłanka Ateny, została gwałcona przez Posejdona i przemieniona przez Atenę w istotę z węzami zamiast włosów, o obliczu tak strasliwym, że każdy kto odważył się nawiązać z nią kontakt wzrokowy, natychmiast zamieniał się w kamień.

Meduza została przemieniona w znanego nam dzisiaj „potwora” przez boginię Atenę w ramach kary za „zbeszczeszczenie” jej świątyni. Czyli inaczej – spotkała ją kara za to, że stała się ofiarą gwałtu.

Od tego czasu była obecna i nadal jest wykorzystywana we współczesnym świecie, jako środek uciszania kobiet poprzez stygmatyzację kobiecej seksualności w sztuce, psychologii (szczególnie freudowskiej¹) oraz jako sposób kontrolowania różnych kobiecych poczynań i tworzenia negatywnych wizerunków kobiet. W reakcji na mizoginiczne zniekształcenia tego mitu, wiele feministek wróciło do wyobrażenia Meduzy w akcie swoistego rewizjonizmu „mitycznego”, by przekształcić jej postać w źródło mocy, jako

¹ W 1922 roku Zygmunt Freud zredukował postać Meduzy do reprezentacji kompleksu kastracyjnego. W: *Medusa's Head, in Sexuality and the Psychology of Love*, (NY: Collier, s. 212–213).

ikony kobiecego spojrzenia, seksualności i władzy. Głosy kobiecości są nieliczne w narracji klasycznej, która stanowiła podstawę naszych tradycji literackich, ale reprezentujące tę postawę pisarki użyły tego właśnie mitu, aby nadać kobiecemu głosowi autorytet, z którego następne pokolenie młodych feministek czerpie garściami i przedstawia własne perspektywy i ujęcia kobiecości Meduzy.

Przedstawianie samego mitu z perspektywy Meduzy nie było ani popularne, ani pochwalane, czy to dlatego, że z powodu swojej przemiany w potwora Meduza przestawała być godną tego, by mieć swój punkt widzenia, czy dlatego, że bano się, co miałyby do powiedzenia – a gdy już dochodziła do głosu, spotykał ją taki sam los, jak inne ofiary gwałtu.

Niestety wszystko to oznaczało, że cierpienie Meduzy było głównie ignorowane, dopóki w 2. połowie lat 60 – wraz z drugą falą feminizmu, nie pojawił się rewizjonizm feministyczny.

Jedną z pierwszych osób, które użyczyły swego głosu Meduzie, była amerykańska poetka Ann Stanford². W swoim wierszu „Medusa” z 1977 roku zdaje ona pierwszoosobową relację z cierpienia i traumy Meduzy po napaści seksualnej, dostarczając dotychczas boleśnie brakującej mitowi perspektywy, niejako przepisując go na nowo, tak aby tym razem zawierał i wspierał kobiecy głos.

Przemiana Meduzy w potwora u A. Stanford nie jest spowodowana Losem ani nadprzyrodzonymi siłami, stanowi zaś metaforę dla wewnętrznych przemian psychologicznych spowodowanych traumą, radykalnie tym samym zmniejszając rolę bogów w owej transformacji.

² Ann Stanford, *Medusa, Holding Our Own: The Selected Poems of Ann Stanford* (Washington: Copper Canyon Press, 2001), s. 14–115.

Czytamy:

My hair coiled in fury; my mind held hate alone.
 I thought of revenge, began to live on it.
 My hair turned to serpents, my eyes saw the world in stone.
 Whatever I looked at became a wasteland. (12-15)

Wyłączenie mitycznych mocy bogów z opisanej transformacji Meduzy uwydatnia jej osobiste, ludzkie cierpienie, redukuje atak Posejdona do rangi ludzkiego aktu przemocy, sprowadzając zarazem gwałt do politycznego i społecznego wymiaru.

Tutaj Meduza zmienia się w kamień, jako że zbrodnia została dokonana nie tylko na jej ciele, ale i również na jej jestestwie. Wspomnienie gwałtu staje się dla niej więzieniem, sprawia, że świat traci urok, zamienia się w pustkowie, a sama Meduza całkowicie alienuje się od społeczeństwa.

Opis Posejdona również nie pozostawia żadnych złudzeń – umniejsza boskość tego boga, sprawiając, że wydaje się on odrażający ("the old man", "the stinking breath, the sweaty weight"), czego efektem jest to, że wiersz A. Stanford krytykuje gwałt jako formę uwłaczającej człowieczeństwu opresji, zamiast pozwalać, aby napaść na tle seksualnym pozostała tylko tragicznym losem postaci mitologicznej.

Niestety „popkultura” jest tylko odzwierciedleniem stereotypów prawdziwego świata i głos Meduzy odbija się pustym echem, a wiele późniejszych przedstawień Meduzy za nic ma jej traumę, spycha ją na drugi plan jej własnej historii, czyniąc ją zerojedynkową antagonistką, podczas gdy głównym bohaterem mitycznej historii staje się Perseusz, syn Posejdona. To jemu w micie zostaje powierzone zadanie odcięcia Meduzie głowy, a pomoc oferuje mu Atena. Udziela herosowi wskazówek i obdarowuje go narzędziami do pokonania przemienionej w potwora kapłanki. To właśnie na

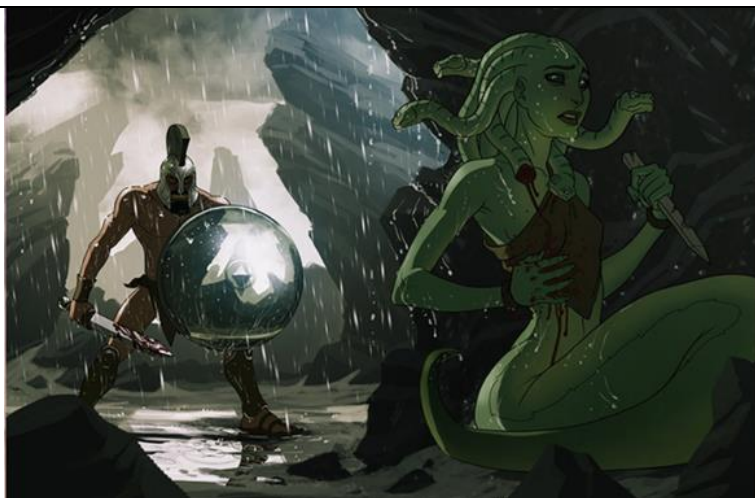
tej części mitu skupia się większość tekstów kultury, przywołujących dzieje Meduzy.

Zdjęcie Meduzy ze *Starcia Tytanów* (1981)

IMDb (Internet Movie Database), czyli internetowa baza danych filmowych, mieści ponad 50 pozycji zawierających historię Meduzy, jednakże najbardziej wyrazistym przykładem jest film *Starcie*

Tytanów z 1981 roku oraz jego remake o tym samym tytule z 2010 roku. W pierwszej wersji filmu zadany bohaterce gwałt zostaje całkowicie pominięty i wymazany. Zamiast tego relacja Meduza – Posejdon jest przedstawiona jako romantyczna i konsensualna. Sama natomiast postać Meduzy jest przedstawiona w najbardziej możliwie monstrualny sposób, pozbawiający jej wszelkich cech, które mogłyby przypominać o jej człowieczeństwie, jednocześnie uprzedmiotowiający ją bez skrupułów. Choć jest potworem, hybrydą kobiety i węża z szarą skórą, ma obnażoną klatkę piersiową, a wszelkie szczegóły kobiecej anatomii zostają zachowane. Ciekawą zmianą wprowadzoną przez twórców filmu jest to, że Meduza nie śpi, gdy Perseusz przybywa, by ją zabić. Aktywnie zagraża Perseuszowi reprezentującemu autorytet patriarchy i dlatego musi zostać „unicestwiona”.

Fanart przedstawiający Meduzę jako protagonistkę, MattRhodes 2013

Pomimo 30 lat, które upłynęły, w zaskakujący sposób remake *Starcia Tytanów* jeszcze bardziej wpisuje się w ramy mizoginizmu. W wersji z 2010 roku, podobnie jak w niektórych interpretacjach samego mitu, właśnie postać kobieca służy jako przedłużenie ręki patriarchatu. W tym przypadku jest to Io, która, jak dowiadujemy się z *Prometeusza* w okowach Ajschylosa i z *Metamorfoz* Owidiusza, została zgwałcona przez Zeusa, a następnie ukarana przez Herę. Jednakże w filmie *Io* nie stała się ofiarą gwałtu lecz, jak wynika z jej opowieści, odrzuciła zaloty boga, a ten, dotknięty, przeklął ją. Biorąc pod

Zdjęcie Meduzy ze *Starcia Tytanów* (2010)

uwagę paralele między mitologicznymi losami Meduzy i Io, filmowe zmiany w życiorysie Io mają bardzo niebezpieczne implikacje i wpisują się w mizoginistyczną narrację, jakoby kobiety, jeżeli nie chcą zostać zgwałcone, to zgwałcone nie zostaną, więc jeżeli już dochodzi do gwałtu, oznacza to, że takie musiało być pragnienie ofiary.

Choć Meduza nadal jest wężową hybrydą, w odróżnieniu od siebie z 1981 roku

jest postacią, której oblicze i tors odpowiadają ideałom kobiecego piękna. Nie jest już także całkowicie pozbawiona głosu, jednakże jedyne dźwięki jakie z siebie wydaje, to bardzo „kobiece” pojękiwania.

Gdy Io przytacza Perseuszowi historię Meduzy, wyraźnie zaznacza, że kapłanka chciała się schronić w świątyni i podczas gwałtu modliła się do Ateny o pomoc, lecz bogini czuła do Meduzy tylko pogardę i zamiast z pomocą, przyszła wymierzyć karę, za co towarzyszka herosa głośno potępia boginię. Z Io zgadza się Patricia Joplin, która całkowicie odmawia Atenie kobiecości ze względu na jej bezmatczyność³. Atena jest jak morderczy anioł w domu Virginii Woolf. Jak męska fantazja na temat tego, czym kobieta powinna być. Fantazja, która zdusza głosy

Fanart autorstwa Carmen Torres

pisarek. Pomimo okrutnego czynu bogini, mają miejsce próby jej rehabilitacji, głoszące, że Atena miała związane ręce, i nie mogła zrobić nic, aby ukarać winnego⁴. Zwłaszcza biorąc pod uwagę stopień, do którego znormalizowane były gwałty bogów na ziemskich kobietach oraz fakt że panteon greckich bogów składał się w większości z mężczyzn. Co ma zrobić bogini nie mogąca ukarać tych, którzy na to zasługują, co więcej, od której wymaga się, że ukarze

³ Patricia Joplin, *The Voice of the Shuttle is ours w: Rape and Representation*, Columbia University Press, New York 1993

⁴ Rose, Lucy, *Medusa Was Defending Herself*, 2018, diaryoftheblackdog.blogspot.com/2017/10/medusa-was-defending-herself.html

niewinną? Bogini obdarowała w końcu Meduzę jakąś możliwością obrony, podczas gdy męska część Panteonu uznała utratę urody za najgorszą możliwą karę – karę gorszą niż śmierć.

We współczesnych przedstawieniach Meduzy nie brakuje również subwersji

Meduza z głową Perseusza, Luciano Garbati 2008

agresji. Podczas gdy końcowe sceny obu wersji Starcia Tytanów składały ukłon w stronę Perseusza Celliniego (1545–1555) i Perseusza z głową Meduzy Antoniego Canovy (1804–1806), argentyński rzeźbiarz Luciano Garbati stworzył ich zupełne przeciwieństwo. W odróżni

eniu od rzeźb przedstawiających Perseusza tryumfalnie unoszącego odciętą głowę Meduzy, w wizji, którą urzeczywistnia – pomijając „programowe” odwrócenie sytuacji – Meduza trzyma głowę półboga nisko, nie jest samozwańczą bohaterką, który chwali się swoim wielkim uczynkiem. Ważny jest również brak wyidealizowania figury Meduzy – jest przedstawiona realistycznie.

Współcześnie wiele kobiet utożsamia się z postacią Meduzy, co sprawia, że „potworne” przymioty jej postaci zostały szeroko zaakceptowane i znormalizowane, a w niektórych przypadkach są wręcz gloryfikowane. Wężowe włosy Meduzy zamiast napawać lękiem i obrzydzeniem, stały się swoistym atrybutem piękna, a wiele jej nowych wizerunków przedstawia ją,

jako wykonującą codzienne czynności czy, drogą różnych zabiegów, dbającą o swój wygląd.

Zmiany wizerunków Meduzy korespondują ze zmianami w postrzeganiu ofiar gwałtu. Kultura i popkultura potraktowały Meduzę w bardzo przewidujący, znany z wielu kobiecych historii, sposób. Zarówno przed, jak i po tym, kiedy doszła do głosu alternatywna ocena całej sytuacji, umniejszano jej traumę, przerzucano na nią winę i przedstawiano jako potwora, nie-osobę.

Na przestrzeni tych lat Meduza wiele przeżyła, od szukania zemsty aż po samoakceptację wyrażoną w demityzacji swojej postaci, sprowadzeniu jej do naszego wymiaru i ukazywaniu swojej „normalności”. Już na zawsze pozostanie Meduzą z węzami zamiast włosów, nie odzyska tego, co utraciła, ale być może dzięki coraz większej liczbie autorów chcących użyczyć jej sprawie swych głosów, świat nie będzie już dla niej pustkowiem.

Grafika Arielle Jovellanos & Janet Sung 2015

Grafika nieznanego autora

BIBLIOGRAFIA

1. Corretti, Christine. "The Story of Perseus and Medusa, an Interpretation of Its Meaning, and the Topos of Decapitation." *Cellini's Perseus and Medusa and the Loggia Dei Lanzi*, vol. 4, 2015, s. 1–16., doi:10.1163/9789004296787_002.
2. Davis, Desmond, director. *Clash of the Titans*. MGM/UA, 1981.
3. Diorio, Cathy Ann. "The Silent Scream of Medusa: Restoring. or Re-Storying, Her Voice." *Pacifica Graduate Institute*, 2010.
4. Joplin, Patricia. "The Voice of the Shuttle Is Ours ." *Rape and Representation*, Columbia Univ Press, 1993.
5. Leterrier, Louis, director. *Clash of the Titans*. 2010.
6. Mercurio, Gregory John, and Joshua Wilner. "Proust's Medusa: Ovid, Evolution, and Modernist Metamorphosis." *Graduate Center, City University of New York*, 2015.
7. Rose, Lucy. "Medusa Was Defending Herself.", 2018, diaryoftheblackdog.blogspot.com/2017/10/medusa-was-defending-herself.html.
8. Topper, Kathryn "Perseus, the Maiden Medusa, and the Imagery of Abduction," *Hesperia* 76, 2007, s. 73-105.